Катерина ВАЛЯВСЬКА

«МОВНЕ ПИТАННЯ» В НАРОДНИХ ШКОЛАХ НА БУКОВИНІ У КІНЦІ XIX – НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В статті проаналізовано деякі аспекти національного протистояння між румунами та українцями в сільських громадах Буковиниу кінці XIX ст. – напередодні Першої світової війни через призму шкільної освіти та боротьби за право на навчання рідною мовою в народних школах на користь румунської, або української культури, виявляються причини та основні чинники цього протистояння.

Ключові слова: *Буковина, Буковинська крайова шкільна рада, народна школа, православна церква, мова навчання, національні суперечності.*

Kateryna VALIAVSKA

«THE LANGUAGE ISSUE» IN FOLK SCHOOLS IN BUKOVYNA AT THE END OF THE 19-TH CENTURY- BEFORE WORLD WAR I

The article is dedicated to the analysis of certain aspects of confrontation between Romanians and Ukrainians in village communities of Bukovyna at the end of the 19-th century before World War I. The analysis is carried out on the issues of school education and fight to study in native language in folk schools in favor of Romanian or Ukrainian culture, the reasons and main causes of this confrontation are stated.

Keywords:*Bukovyna, Bykovyna Region School Council, folk school, Orthodox Church, language of teaching, national confrontations.*

В кінці XIX ст. на Буковині проблема національної ідентифікації в середовищі двох автохтонних народів – русинів (українців) та румунів стала предметом змагань між їх національними елітами у культурному, політичному та інтелектуальному полі. Переважна частина русинського та румунського населення краю були селянами із традиційним патріархальним світоглядом. Тому провідним інструментом впливу в міжнаціональному протистоянні стала релігія та, не зважаючи на секуляризаційні закони, ще тісно пов'язана із церквою шкільна освіта. Релігійні суперечності на Буковині в означений час вже отримали висвітлення в ґрунтовних наукових працях[1], натомість питання народної школи як одного із засобів впливу на національну ідентифікацію в період «національного відродження» на Буковині потребує ширшого аналізу.

Наприкінці XIX ст. на Буковині склались обставини, за яких в національно-культурному розвитку румуни значно випереджали місцевих русинів. Передусім це пояснювалось соціальним складом румунської еліти, важливу частину якої складали знатні великі землевласниками, які були широко представлені в якості депутатів в Буковинському крайовому сеймі. Також румуни складали переважну більшість у вищому православному духовенстві в Буковинській православній консисторії. Наприкінці XIX ст. румунська еліта була більш консолідованою на відміну від буковинських українців, які були поділені на москвофільський та народовський ідейні напрямки. Але з часу отримання депутатських мандатів в буковинському крайовому сеймі двома українцями – Єротей Пігуляк та Степан Смаль-Стоцький – українці отримали значне підсилення для захисту своїх інтересів, це також виразно активувало національні змагання між румунами та українцями в політичному полі.

У 1890 р Є.Пігуляк був обраний депутатом крайового сейму та одночасно ввійшов до складу Буковинської крайової шкільної ради[2]. Важливими завданнями, яке ставили перед собою українофільські депутати в сеймі, було сприяння розвитку школи в українських сільських громадах краю та виховання нового покоління свідомих українців. На перепоні таким завданням стояли національно-ідейні засади та діяльність румунської еліти, яка вважала русинів Буковини або «зрущеними румунами», або русинськими емігрантами з Галичини. Виходячи з таких положень, зокрема вище духовенство Буковинської православної консисторії проводили політику уніфікації щодо православних буковинців[3], які сучасники називали «румунізацією».На такі погляди особливий вплив мала праця митрополита Буковини та Далмації Сільвестра Морарю-Андрієвича «Апологія греко-православної віри на Буковині»

[1] Чучко М. «И възят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 368 с.; Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.; Скорейко Г. «Буковинська війна»: міжконфесійні суперечності на тлі політичного протистояння на Буковині у другій половині XIX – на початку XX ст. / Г.Скорейко // Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 702-703. – С. 36 – 41.

[2] Пігуляк Є. Автобіографічний нарис // Буковина. – 1905. – Ч. 59 – 60. – 22 травня (4 червня). – С. 3.

[3] Скорейко Г. Вказ. праця. – С. 36.

(1885), де він зокрема стверджував, що на Буковині автохтонним народом на Буковині був один православний волоський (*румунський. – авт.*) народ, що розмовляв румунською та українською мовами, українців він вважав слов'янізованими румунами[1]. Ці погляди мали вирішальне значення в подальшій діяльності православного духовенства Буковини.

Впливовим чинником в означеному процесі був той факт, що переважна більшість українських селян ідентифікували себе за релігійною, а не етнічною приналежністю, при цьому в кінці XIX ст. в уявленні буковинських селян тотожним до «православної віри» було визначення «волоська віра» і до «православний» – «волох»[2]. Український мовознавець та громадський діяч Василь Сімович писав, що перед війною на Буковині «старші несвідомі українські селяни» називали себе людьми «волоської віри – з бородатим попом», цим вони протиставляли себе українцям греко-католицького віросповідання – «руської віри – з голеним попом»[3]. Така підміна понять та низький рівень освіченості українських селян грала на руку румунським національним колам у краї.

За законодавством Австро-Угорської імперії мова навчання (Unterrichtsprache) в народних школах в поліетнічних землях визначалася чисельним складом національності, учні якої становили більшість. В навчальному році 1898-1899 рр. на Буковині діяла 351 народна школа, серед яких за мовою навчання – 140 українських, 114 румунських, 39 німецьких, 25 німецько-румунських, 8 німецько-українських, 5 німецько-румунсько-українських, 3 угорські, 2 з чотирма мовами навчання – німецькою, румунською, українською та польською[4]. Попри те, що народні школи із українською мовою навчання мали чисельну перевагу і в попередні роки (за даними 1896 р. серед 335 народних шкіл - 131 українська школа[5]), на засіданні Буковинського крайового сейму українськими депутатами було винесене на розгляд питання про те, що в багатьох українських селах, де були українські діти, вони не навчалися своєю рідною мовою. На це президент краю граф Леопольд фон Гойос заявляв, що має з цього приводу сумніви. Хоча, на його думку, винятки становлять лише школи в сільських громадах Михальча, Кучурів Великий та Чагор, де, як з'ясувалося, «пануюче там становище не відповідало закону», тому розв'язанням проблеми зайнявся крайовий шкільний інспектор[6].

Відповідно до державного шкільного закону від 14 травня 1869 р. уроками релігії опікувалися церковні установи (§ 5)[7]. В сільських громадах місцеві священики в селах одночасно були й катехітами в народних школах, тому мали безпосередній вплив на виховання учнів та формування їхнього усвідомлення етнічної приналежності. Крім того, священики в селах часто очолювали місцеві шкільні ради[8]. Тому не дивно, що агентами «румунізації» в сільських українських громадах виступали переважно румунські священики та вчителі. Так, румуни складали більшість серед православних священиків Буковини, чому сприяла Буковинська православна консисторія, яка у призначенні священиків у парафії надавала перевагу румунам. Проте, варто зазначити, що через брак власної етнічної самоідентифікації, ідеї «румунськості» православної віри на Буковині мали сильний вплив і на український клір. Виникали ситуації, за яких українські катехіти теж намагалися «зрумунщити» своїх учнів[9].

У газеті «Буковина» в січні 1896 р., автор статті скаржився, що румунські священики в «руських селах» вели боротьбу проти «руської мови», як мови проповідей та літургій в церкві та мови навчання в школах. У с. Монастирська внаслідок дій священика Попескула серед наявних у школі 28 українських дітей лише 6 вивчало українську мову. Подібні процеси, спостерігалися як в т.зв. «мішаних громадах», де проживали румуни та українці – Рогогежти, Корчешти (Корчівці[10]), Синівці, так і в населених

[1] Добржанський О. Вказ. праця. – С. 357.

[2] Чучко М. Вказ. праця. – С. 52.

[3] Сімович В. Українське шкільництво на Буковині // Сімович В. Праці у двох томах. – Т.2. Літературознавство. Культура / Упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю РостиставаПилипчука, Ярослава Погребенник. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 631.

[4] Справозданє бук. Кураєвої ради шкільної про стан народних шкіл на Буковині в році 1898/99 // Буковина. – 1896. – 14 (2) січня. – С.1.

[5] Сімович В. Вказ. праця. – Чернівці, 2005. –С. 633.

[6] Aus dem Bukowiner Landtage // Bukowiner Pädagogische Blätter. - № 3. – 10. Februar 1895. – S. 49.

[7] Wotta J. Sammlung der für die Bukowina in Kraft bestehenden Gesetze und Verordnungen, welche des Volksschulwesen betreffen. – Czernowitz, 1899. – S.14.

[8] Місцеві шкільні ради і їх предсїдателї (Голос буковинського учителя) // Буковина. – Ч. 82. – 13 (25) квітня 1896. – С.1.

[9] Чучко М.Вказ. праця. – С. 54.

[10] DieBukowina. Eine allgemaine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство / Переклад з нім. Ф. Андрійця,

пунктах, де жили переважно українці – Глинниця, Іпотешти, Кучурів Малий, Василів та ін.[1]. Як зазначали сучасники, такий стан став можливим внаслідок агітаторської діяльності з боку румунських священників та вчителів.

Визначальною особою у боротьбі проти введення румунської як мови навчання в народних школах українських громад на Буковині став український громадський діяч та педагог Омелян Попович. В 1895 р. О.Попович отримав посаду помічника-референта в Буковинській крайовій районій шкільній раді, отримавши в такий спосіб певні важелі впливу в шкільній справі краю. Перебуваючи на цій посаді він вирішив покращити українські вчительські сили в народних школах, запрошуючи вчителів із сусідньої Галичини. На його думку, вони мали «більшу національну свідомість та рухливість», що не подобалось місцевій румунській еліті[2]. Важливим його досягненням було збільшення кількості класів в народних школах та зростання чисельності шкіл із українською мовою навчання.

У 1906 р. було досягнуто призначення в Буковинській крайовій шкільній раді замість одного крайового шкільного інспектора три самостійні відділи. Інспектором для українських шкіл призначили О.Поповича, для румунських – професора греко-православної вищої реальної школи Дионіза Сімйоновича, для решти – професора державної гімназії д-ра Альфреда Павлічека. На думку О.Поповича, з цього часу почалася ще більша «націоналізація» народних шкіл[3]. В 1911 р. О.Поповича обрали депутатом крайового сейму, де він продовжував відстоювати права українських народних шкіл в політичних колах.

Одним із ревних активістів у справі за «відновлення румунського характеру» українських громад був священик Захарій Воронка (1851-1920) в с. Михальча. У 1896 р. в газеті «Буковина» автор допису обурювався, що священик З.Воронка проповідував в українському селі румунською мовою[4]. До того ж він був вчителем релігії та одночасно місцевим шкільним інспектором в народній школі вказаної громади. Національна заповзятість З.Воронки була помічена ще під час його навчався на теологічному факультеті Чернівецького університету. У 1877 р. був віце-головою румунського студентського товариства «Арбороса». У 1878 р. на підставі звинувачення у антидержавній діяльності суд заборонив діяльність цього товариства, хоча й звинувачені студенти були виправдані, серед них й З.Воронка[5]. Згодом він став активним членом румунського політичного товариства «Конкордія». У 1880 р. отримав чин пресвітера, у священики висвячений в 1888 р., а у 1898 р. – в екзархи, у 1907 р. призначений протоіреєм в Сторожинецькому повіті[6]. Про погляди З.Воронка дізнаємося із його публіцистичних творів, провідною темою яких було доведення того, що румуни були єдиними автохтонами на Буковині. Він також вважав, що румунський народ на Буковині мав економічну, етнічну та культурну «вищість» на противагу українцям[7]. Опис своєї діяльності в с. Михальча З.Воронка подає в книзі «Mihalcea cu neamurile boereşti ce au stăpânit-o» («Михальче з боярськими родами, які нею володіли», 1912). Зокрема цікавими видаються свідчення, що селяни (60 родин резешів) в Михальчі соромилися говорити румунською мовою, вважаючи, що ця мова «схожа на циганську». Із приходом в парафію З.Воронки, його дружина Єлена Воронка (з роду Нікуліца) – відома у свій час на Буковині та в Королівській Румунії як етнограф та публіцистка, організувала уроки румунської мови місцевим дітям, більше 20 дітей регулярно відвідували гурток для вивчення мови. Крім того, в цій громаді діяла філія «Товариства румунських жінок»[8]. Народна школа в Михальчі була заснована в 1882 р., рішенням крайової шкільної ради в школі мало діяти 2 класи – один клас з румунською мовою навчання і другий – з українською[9]. Але фактично було відкрито лише один румунський клас[10]. У інтерпретації депутата крайового сейму,

А. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 242.

[1] Буковинська і галицька Русь // Буковина. – 1900. – 17 (30) травня. – С.1.

[2] Попович О. ВідродженняБуковини. – Львів, 1933. – С. 51 – 52.

[3] Там само. – С. 60.

[4] Буковинська і галицька Русь // Буковина. – 1896. – 14 (2) січня. – С.1.

[5] DuganI. Istoriculsocietatiiacademiceromane «Junimea», «Aborosa» (1875 – 1877). – Bucuresti, 1930. –P. 28.

[6] Kirchliches // Bukowinaer Volks-Zeitung. – № 7. – 10. März 1907. – S. 3.

[7] Usque ad finem! // Буковина. – Ч. 4. – 8 (20) січня 1899. – С. 1.

[8] Voronca Z. Mihalcea cu neamurile boereşti ce au stăpânit-o. – Cernăuţi, 1912. – P. 116-117.

[9] Sitzung des k.k. Bezirksschulrates für den Landbezirk Czernowitz am 26. Mai I. J. // Bukowiner Pädagogische Blätter. - № 5. – 31. Mai 1882. – S. 38; Landesschulrathssitzung vom 16. Juni 1882 // Bukowiner Pädagogische Blätter. - № 6. – 30. Juni 1882. – S. 48.

[10] Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der zweiten Session der elften Wahlperiode 1912. –Czernowitz, 1913. – S. 295.

Янку Купаренку відкриття одного румунського класу пов'язувалось із нестачею українських дітей. У відповідь на такі аргументи український депутат Теодор Іваніцький розповів, що коли у свій час він входив до складу Чернівецької повітової шкільної ради, то мав розмову з надучителем школи в Михальчі Омеляном Константиновичем. На запитання чому в школі з румунською мовою викладання діти розмовляють лише українською, Ом. Константинович дав пояснення, що місцевий великий землевласник (*йшлося про землевласницю Пульхерію Добровольську фон Бухенталь. – авт.*) після своєї смерті заповів 2 тис. гульденів на спорудження в селі народної школи, але за умови, що мовою навчання буде введена румунська[1]. Останнє підтверджується і у свідченнях З.Воронки щодо законності румунської мови навчання в школі с. Михальча[2].

Таким чином, бачимо, що не останньою рушійною силою в справі румунізації українських громад мали великі землевласники. Варто додати, що крім матеріальної підтримки народних шкіл, румунські землевласники часто виступали патронами місцевих церков, тому, відповідно, румунська мова в церкві та в школі була свого роду «платнею» чи «вдячністю» селян панові за надану підтримку.

У 1885 р. школу в Михальчі було розширено до двох класів (румунський та український). Станом на 1894 р. у 2-класній народній школі в Михальчі(населення – 2701 осіб) за офіційними статистичними даними навчалося 492 учнів, з них за національною приналежністю 24 німці, 58 румунів та 410 українців, за конфесійним поділом – 7 римо-католиків, 19 греко-католиків, 456 православних та 10 юдеїв[3]. За наказом крайової шкільної ради від 17 травня 1900 р. у вказаній школі румунська як мова навчання була виключена. В 1906 р. школа була розширена до 6 класів з українською мовою навчання[4]. В січні 1911 р. в газеті м. Грац «GrazerTagespost» вийшла друком стаття, в якій йшлося про надіслане повідомлення до редакції, про те, що румунські селяни з громади Михальча штурмували «німецьку школу», тобто народну школу.Але, посилаючись на свідчення «буковинських румунів», автор статті заперечував правдивість цього повідомлення.Натомість він розвивав думку про Буковину як «*чисто румунський край*», який зазнавав «*системної славінізації*» та «*перетворення Буковини на майданчик українського шовінізму*».На думку автора грацької газети, ситуація із народною школою в Михальчі була свідченням «*пробудження румунської національної гордості*», а невдалі спроби у відкритті тут румунської школи пояснювались, тим що крайовий уряд перебуває на стороні інтересів місцевих слов'ян. Такі дискредитуючі заяви знайшли своє заперечення в статті «На захист правди» під авторством «русина» (ein Ruthene) в газеті «Bukowinaer Post»[5]. Крім того, автор заявляв проте, що внаслідок нав'язування з боку румунських священиків «*релігійного фанатизму сліпій (неосвіченій. – авт.) масі, це вилилось в терористичні дії*». Так, в Іпотештах селяни прогнали новопризначеного керівника школи, а селяни в Михальчі переслідували українських вчителів і забрали своїх дітей з української школи.Також автор статті заявляв, що завдяки грошам, які видаються з невідомих джерел «*нужденні українські селяни буквально продають дітей в румунські народні школи*». Додавав, що принцип, за яким мова навчання визначається за рідною мовою учнів, дозволяв зацікавленим особам «*диригувати бажаннями*» неписьменних українських селян і, таким чином, пробуджувати «*румунську національну гордість*» і нападати на українську школу[6].

Не зважаючи на активну діяльність З. Воронки та румунських депутатів крайового сейму, школа в громаді Михальча залишалась з українською мовою навчання. Згідно статистичним даним станом на 31 грудня 1911 р. в народній українській школі цієї громади національний склад зобов'язаних до навчання школярів за поділом на рідну мову був такий: 12 німців (місцеві єврейські діти), 3 румуни та 322 українців[7]. Крім того, в цей час румунська мова була в школі одним із навчальних предметів. Зазнавши поразки у протистоянні за введення румунської мови навчання в українських селах, румунські діячі почали рух за заснування приватних румунських шкіл в т.зв. «мішаних громадах». Ініціатива передусім належала радникові крайової шкільної ради Д.Сімйоновичу. Такі дії румунські громадські діячі

[1] Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der zweiten Session der elften Wahlperiode 1912. –Czernowitz, 1913. – S. 297.

[2] Voronca Z.Вказ. праця. – P.122.

[3] Schematismus der Bukowiner Volksschulen und Lehrer. – Czernowitz, 1894. – S. 19.

[4] Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der zweiten Session der elften Wahlperiode 1912. –S. 296.

[5] Zur Steur der Wahrheit // BukowinaerPost. - № 2640. – 19. Janner 1911. – S. 1-2.

[6] Там само. – S. 2.

[7] Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1911. – Czernowitz, 1912. – S. 28.

аргументували наступним: румунські селяни зазнавали утисків у мішаних громадах, румунські школи умисно перетворювали на українські, і через це із сіл зникала румунська школа та мова, відвідування українських шкіл українізувало румунські сім'ї. У 1911 р. в інтерпеляції депутата Купаренка, Хісанофовіча, Лупу та ін. до крайового президента йшлося про прохання дозволити заснувати румунські школи в селах Кучурів Великий та Михальча. В якості основних аргументів для задоволення петиції, були такі факти: не зважаючи на статистичні показники, за якими в обидвох громадах станом на 1900 р. проживало понад 2100 осіб румунів та 9400 українців, більшість населення, на погляд депутата, були прихильними до румунів. Про що, буцімто, свідчив кадастр виборців крайового сейму, де румунські виборці у вказаних громадах складали 3 000, а українці лише 700[1]. На сесії сейму крайовий президент Октавіан фон Бляйлебен дозволив введення румунських приватних народних шкіл у вказаних громадах[2]. В 1912 р. поряд із народними школами румунські приватні школи виникли в с. Бряза (2 кл.), Марецей (4 кл.), Шербівці (2 кл.), Михальча (4 кл.), Панка (1 кл.), Комарівці (1 кл.), Комарівка-Тисівка (1 кл.), Костинці (3 кл.), Карапчів над Черемошом (2 кл.). Крім того, на утримання румунських приватних народних шкіл збиралися гроші, які жертвували переважно священнослужителі[3].

У 1911-1912 рр. питання мови навчання в народних школах на Буковині набуло резонансного характеру в суспільстві. Під час дебатів в крайовому сеймі в жовтні 1912 р. в центрі дискусії між румунськими та українськими депутатами знову йшлося про народну школу в с. Михальча. Депутат румунської демократичної партії Теофіл Сімйонович назвав випадок із шкільним питанням в громаді Михальча прикладом «румунського мучеництва, який румуни зазнають у своїх національних прагненнях». Тому функціонування тут приватної румунської народної школи, яке утримувалось за рахунок румунів краю, було покликано для того, щоб подолати наслідки українізації народної школи в Михальчі. Передусім завданням приватної народної школи було навчити «румунських дітей» румунської мови, бо, як зазначав у своїй промові депутат Т.Сімйонович, вони не володіли румунською[4]. Для депутатів крайового сейму аргументи румунської сторони виявились переконливими, тому відповідно до голосування було прийнято рішення відкрити в Михальчі публічний тимчасовий клас з румунською мовою викладання[5]. Попри частково досягнуті цілі румунські депутати залишались незадоволені станом шкільництва в Михальчі. Так, на початку січня 1913 р. був надісланий запит до крайового президента, в якому йшлося про порушення прав батьків під час прийняття зобов'язаних до навчання дітей в мішаних громадах. Депутати обурювались, що під час прийняття дітей до школи представники комісії перевіряли чи діти краще володіють іншою мовою (тобто українською. – авт.) і попри супротив батьків призначали дітей в українські класи. За свідченнями депутатів, така ситуація протягом кількох років спостерігалася в таких громадах як Топорівці, Раранче, Чорнівка, Кучурів Великий, Чагор, Молодія, Котул-Баїнський, Лукавець, Луди-Горича, Михальча та ін.[6]. Питання дотримання прав батьків у виборі мови навчання піднімалося й румунськими депутатами й раніше, навіть в Державній Раді[7]. Передусім вони апелювали до наказу Буковинської крайової шкільної ради від 4 квітня 1898 р., в якому зазначалося, що під час записування дітей до школи, мову їх навчання повинні вказувати батьки дітей, або їх представники[8]. Проти застосування цього права виступали українські діячі, які вважали, що ним зловживають «румунізатори» в народних школах, переконуючи батьків різними засобами записувати україномовних дітей у класи з румунською мовою навчанняю. Про методи боротьби т.зв. «румунізаторів» та їх вплив на боязливих перед вірою селян йдеться в дописі жителя с. Чагор в газеті «Нова Буковина» (січень 1912 р.):

[1] Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Bukowiner Landtages 1911 // Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der ersten Session der elften Wahlperiode. 1911. – Czernowitz, 1912. – Beilage 1.

[2] Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der ersten Session der elften Wahlperiode. 1911. –Czernowitz, 1912. – S. 65.

[3] Bejan D. Şcoalele particulare române în comunale mixte // Viaţa nouă. - № 36. – 7 Septemvrie 1912. – P. 2 – 3; Брич до нашого горла // Нова Буковина. – 1912. – Ч. 96. – 11вересня. – С. 2.

[4] Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages der zweiten Session der elften Wahlperiode 1912. – Czernowitz, 1913. – S. 293.

[5] Там само. – S. 305.

[6] Державний архів в Чернівецькій області (далі – ДАЧО). – Ф. 221. Буковинська шкільна рада. – Оп. 1. – Спр. 12837. – Арк. 1.

[7] ДАЧО. – Ф. 221. Буковинська шкільна рада. – Оп. 1. – Спр. 11765. – Арк. 8.

[8] Wotta J. Sammlung der für die Bukowina in Kraft bestehenden Gesetze und Verordnungen, welche des Volksschulwesen betreffen. –S. 371.

Маємо 6-клясову школу, з того 3 клясї рускі а 3 волоскі; однако від одного часу в волоскій школі аж 5 учительських сил. Правда, що в наших класах вже від кількох літ число дітий меншає, за те в рум. клясах переважна часть рускихдітий, яких румунїзатори при записї перетягають всякими обіцянками, брехнями, підкупом ба й грозьбами. Вже від довшого часу постановили румунїзатори перетворити ціле наше село на волоске. Над сим працюють вже від довшого часу тут волоскі попи Берарі – тато з сином – дяк і волоскі вчителї[1].

Схожою була ситуація в с. Вовчинець, де священик Василь Ісопеску переконував селян записувати дітей в школі на румунську мову[2], а також у с. Корчівці, с. Кам'янка. В якості протидії залякуванню з боку священика мешканці с. Чагор написали звернення до митрополита Володимира Репти та крайового президента Рудольфа фон Мерана з проханням замінити румунського священика Артемона Берара. Останнього та його сина звинувачували в тому, що вони вели в громаді «румунізаторську політику». Незважаючи на те, що більшість прихожан церкви становили українці, вони вели службу в церкві виключно румунською мовою, стверджували, що лише ті, що говорять румунською можуть належати до православної віри. Крім того, О. Берар переконував мешканців села не пускати дітей до школи[3].

На ситуацію в Чагрі звернули увагу українські депутати крайового сейму, і з цього приводу у жовтні 1912 р. була написана інтерпеляція до президента краю від імені українських депутатів Є.Пігуляка, Ю.Лисана, Т.Левицького та ін. Депутати скаржились на переслідування українських школярів, їх батьків та навіть українських вчителів з боку вчителя Алексія (*Тітуса. – авт.*[4]) Коморошана. Проти вчителя Тітуса Коморошана крайова шкільна рада вирішила застосувати дисциплінарні заходи, проте довгий час це не реалізовувалось, оскільки Т.Коморошан хворів. Справа продовжувалась навіть під час війни, коли крайова шкільна рада була евакуйована до Південної Буковини в м. Дорна-Ватра (нині – Ватра-Дорней), а згодом і до Праги (1916-1917)[5]. Протистояння за право навчання рідною мовою в народних школах супроводжувалось словесною перепалкою між українськими та румунськими діячами в пресі та численними депутатськими запитами до президента краю, що за характером, в сучасному розумінні, нагадувало інформаційні війни. Проте, у 1913 р. обидві сторони протистояння виявили бажання знайти компроміс – «згоду». Насамперед йшлося про порозуміння в сфері церкви та укладання «церковної угоди», результатом якої мало стати релігійне рівноправ'я між румунами та українцями, а саме створення двох самостійних консисторій. Поряд із церковним питанням планувалось і вирішення деяких питань школи[6]. Зокрема українські депутати планували, що румунську та українську консисторії мали представляти по одному «заступникові духовного стану» в крайовій шкільній раді, а також в повітовій шкільній раді залежно від домінування в повіті українських чи румунських шкіл[7]. Проте надалі українська та румунська еліти так і не змогли знайти порозуміння в поставлених питаннях. У травні 1914 р., газета «Viața nouă» надрукувала меморандум «Товариства румунської культури та літератури» в Чернівцях. Зокрема він містив сім пунктів скарг щодо становища народних шкіл на Буковині.Так, румунські діячі були незадоволені наприклад тим, що в громаді Михальча поряд із румунською школою продовжувала існувати народна школа із українською мовою навчання[8].

Таким чином, у кінці XIX ст. – на початку XX ст. представники української та румунської еліти на Буковині усвідомлюючи, що рідна мова є важливим фактором етнічної ідентифікації та запорукою культурного розвитку народу, пильно стежили за дотриманням права учнів навчатися в народних школах саме рідною мовою. Але, румунська еліта, під впливом своїх безкомпромісних національних ідей, застосовуючи різні методи впливу, зловживала цим правом в українських та мішаних громадах, що, у свою чергу, не сприяло зростанню рівня освіченості серед сільського населення краю.

---

[1] З Чагра// Нова Буковина. – 1912. – Ч. 3. – 18січня. – С. 3.

[2] З Вовчинця// Нова Буковина. – 1912. – Ч. 9. – 2 лютого. – С. 2.

[3] Отверте письмо до ЄгоЕксцелєнциїпреосьв. Отця митрополита д-ра Репти і пана ц.к. президента краю, графа д-ра Мерана! // Нова Буковина. – 1912. – Ч. 9. – 2 лютого. – С. 2.

[4] Примітка: Вчительський склад народної школи в с. Чагор станом на 31.11.1911 р.: в румунських класах – ScrabaJohann, Comoroşan Titus, Zazonti Marie, Jacubovici Emilian, Cojocariu Georg; в українських класах – Hrehorczak Theodor, Roszurba Johann, Woizenko Basil за Statistische Nachweisung über den Standder Volks schulen und Lehrer bildung sanstalten nebsteinemSchematismus der Volks schulen und Lehrerin der Bukowina nach dem Standevom 31. Dezember 1911. – Czernowitz, 1912. – S. 19.

[5] ДАЧО. – Ф. 221. Буковинська шкільна рада. – Оп. 1. – Спр. 12592. – арк. 1- 29.

[6] Церковна угода // Нова Буковина. - № 14. – 2 марта 1913. – С. 1-2.

[7] Церковна справа // Нова Буковина. - № 28. – 20 цвітня 1913. – С. 1.

[8] Die «bedrücken» Rumänen // BukowinaerPost. - № 3147. – 24. Mai 1914. – S. 2.